

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БАБІЙ ВІКТОРІЯ БОГДАНІВНА

Допускається до захисту:

завідувач кафедри психології,

д-р наук, професор В. А. Оверчук

« ____ » _____ 2022р.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ У ПІДЛІТКІВ У
КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ**

Спеціальність 053 Психологія

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

канд. псих. наук, доцент І. Ю. Остополець

(підпис)

Оцінка: _____ / _____ /

(бали за шкалою ЄКТС)/за національною шкалою

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця 2022

АНОТАЦІЯ

Бабій В. Б. Особливості прояву захисних механізмів у підлітків у конфліктних ситуаціях. Спеціальність 053 «Психологія», Освітня програма «Психологічна реабілітація». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2022.

Метою кваліфікаційної роботи «Особливості прояву захисних механізмів у підлітків у конфліктних ситуаціях» стало виявлення особливостей прояву механізмів психологічного захисту у підлітків у конфліктних ситуаціях. В результаті теоретичного аналізу наукових джерел були проаналізовані та систематизовані підходи до розуміння понять «механізм психологічного захисту», «невротизація», «конфлікт».

Для реалізації емпіричного дослідження був підібраний відповідний контингент досліджуваних і реалізовано емпіричне дослідження у декілька етапів. На теоретичному етапі було здійснено аналіз підходів до визначення таких понять як: механізм психологічного захисту, конфлікт, невротизація. На другому етапі було сформовано вибірку. Для реалізації емпіричного дослідження був підібраний відповідний контингент досліджуваних і реалізовано емпіричне дослідження у декілька етапів: було визначено особливості прояву захисних механізмів у підлітків з різними типами поведінки у конфлікті, а саме: співпраця, компроміс, уникнення, суперництво та пристосування; а також з різними рівнями невротизації. На четвертому етапі здійснено вторинну обробку та проінтерпретовано результати. На завершальному етапі було здійснено завершальне оформлення роботи, створено презентацію та її публічний захист.

В ході дослідження було часково підтвержено гіпотезу, що у підлітків з високим рівнем схильності до конфліктної поведінки переважає використання таких механізмів захисту, як «витіснення» та «заміщення».

Ключові слова: захисні механізми, конфлікт, підлітки, невротизація.

Babiy V.B Protective mechanisms manifestation features of adolescents in conflict situations. Speciality 053 “Psychology”, Programme “Psychological rehabilitation”. Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022.

The purpose of the qualification work "Peculiarities of the manifestation of protective mechanisms in adolescents in conflict situations" was to identify the peculiarities of the manifestation of psychological protection mechanisms in adolescents in conflict situations. As a result of the theoretical analysis of scientific sources, approaches to understanding the concepts of "psychological defense mechanism", "neurotization", "conflict" were analyzed and systematized.

For the implementation of the empirical research, a suitable contingent of research subjects was selected and the empirical research was implemented in several stages. At the theoretical stage, an analysis of approaches to the definition of such concepts as: mechanism of psychological protection, conflict, neurotization was carried out. At the second stage, a sample was formed. For the implementation of the empirical study, a suitable contingent of subjects was selected and the empirical study was carried out in several stages: the peculiarities of the manifestation of protective mechanisms in adolescents with different types of conflict behavior were determined, namely: cooperation, compromise, avoidance, rivalry and adaptation; and also with different levels of neuroticism. At the fourth stage, secondary processing was carried out and the results were interpreted. At the final stage, the work was finalized, a presentation was created and its public defense was made.

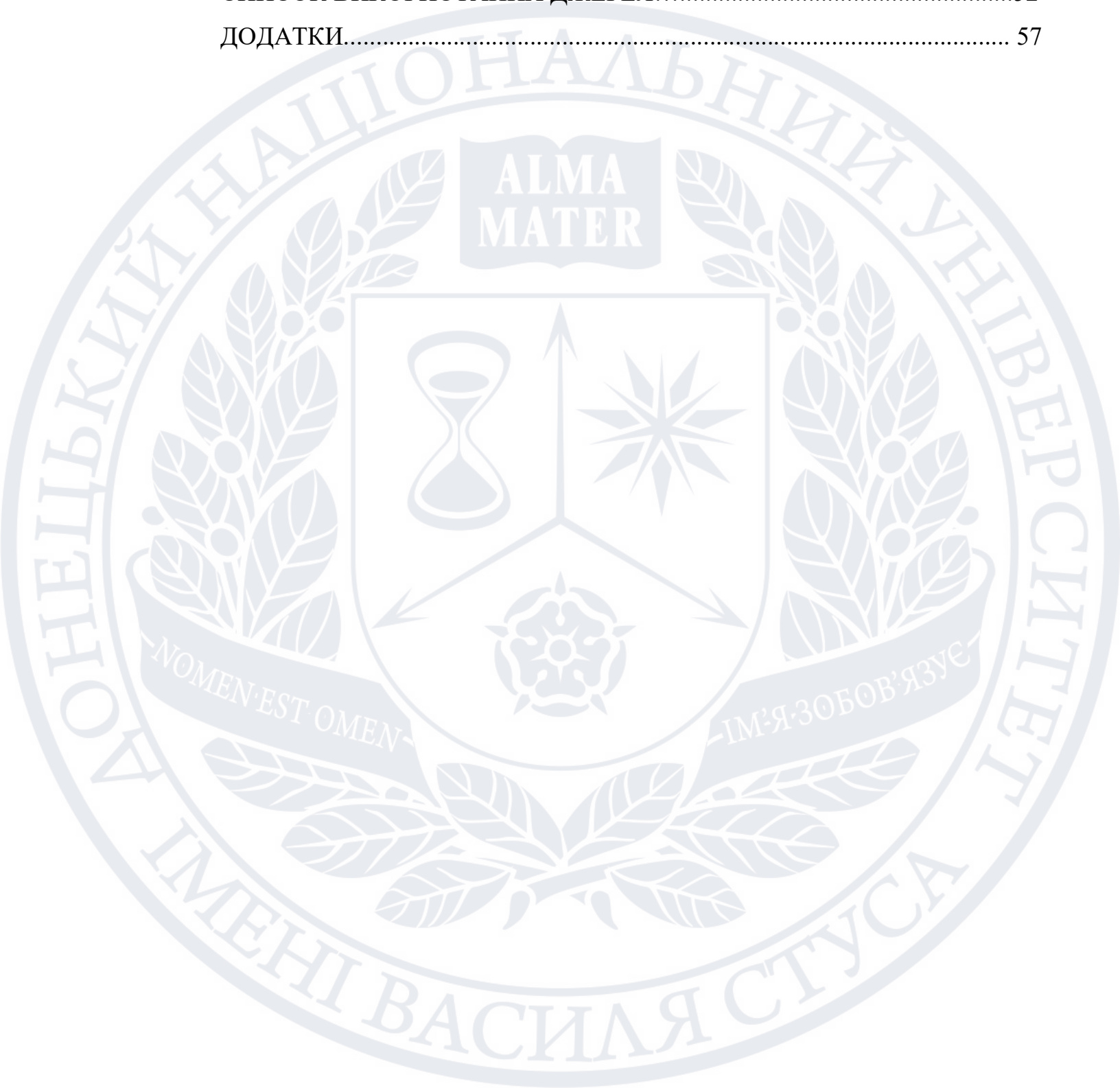
In the course of the study, the hypothesis was temporarily confirmed that adolescents with a high level of propensity for conflict behavior are more likely to use such defense mechanisms as "displacement" and "substitution".

Key words: defense mechanisms, conflict, teenagers, neuroticism.

ЗМІСТ

Вступ.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ	10
1.1. Поняття «механізмів психічного захисту» у науковій літературі.....	10
1.2. Типологія механізмів психічного захисту особистості.....	15
1.3. Вікові особливості прояву механізмів психічного захисту у період юності.....	23
1.4 Підходи до дослідження особливостей прояву захисних механізмів у підлітків у конфліктних ситуаціях	26
Висновок до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2 ОБГРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ У ПІДЛІТКІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ.....	32
2.1. Опис вибірки дослідження та основних етапів дослідження.....	32
2.2. Опис основних методик дослідження.....	33
Висновки до розділу 2	36
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ У ПІДЛІТКІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ.....	37
3.1. Аналіз результатів дослідження прояву механізмів психологічного захисту у підлітків.....	37
3.2 Аналіз результатів дослідження прояву схильностей до конфліктної поведінки у підлітків.....	39
3.3 Аналіз результатів діагностики особливостей прояву механізмів психологічного захисту у підлітків у конфліктних ситуаціях.....	40
3.4 Програма соціально-психологічного тренінгу ефективних стратегій подолання міжособистісних конфліктів у старшокласників.....	44
Висновки до розділу 3	46

ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52
ДОДАТКИ.....	57

Вступ

Актуальність дослідження.

У складних процесах формування укладу суспільства значною кількістю людей обираються психозахисні тактики та стратегії, що спряють позитивному самосприйняттю та особистому благополуччю.

Нова соціальна ситуація розвитку особистості у ранньому юнацькому віці обумовлює зміни в індивідуальних особливостях особистості, внаслідок чого відбувається загострення як внутрішньоособистісних конфліктів так і міжособистісних. У випадку зростання потреби та відсутності умов для її задоволення, поведінка особистості регулюватися механізмами психологічних захистів.

Психологічний захист є системою механізмів, спрямованих на мінімізацію негативних переживань, пов'язаних з конфліктами, які ставлять під загрозу цілісність особистості.

Опції психологічних захистів, можна розглядати як позитивні, оскільки вони оберігають особистість від негативних переживань, сприйняття психотравмуючої інформації, усувають тривогу і допомагають зберегти в ситуації конфлікту самоповагу. Але з іншого боку вони не є шляхом вирішення конфліктів, а лише є механізмом збереження психічної рівноваги.

Особливо цікавим для нас є особливості прояву механізмів психологічного захисту у підлітків, адже саме під час кризи юнаки починають відчувати себе дорослими та саме в цей час зароджується більшість конфліктних ситуацій.

Ця тема є особливо актуальною в реаліях нашого життя під час війни, тому що в житті підлітка виникають ситуації, в яких він відчуває напруженість та дискомфорт, які приводять до стресів та до вимушеного підсвідомого використання механізмів захисту, щоб зняти напругу та полегшити емоційний стан.

Також хочемо зазначити, що наше дослідження буде важливим для педагогів, які зможуть опиратися на статистичні дані наших досліджень, для

розуміння того, які стратегії поведінки варто обирати в конфліктних ситуаціях з участі підлітка, а також щоб розуміти, якими захисними механізмами в більшості користуються учні.

Проблематика конфліктів ґрунтовно розкрита у працях К. Абульханової-Славської, Л. Божович, Ф. Василюка, О.Донченко, О. Леонтєва, Г. Ложкіна, П. Лушина, Н. Пов'якель, Т. Титаренко, Н. Чепелевої, Т. Яценко та ін. Слід зазначити, що основний акцент прикладних робіт даної тематики зроблений на внутрішньоособистісних конфліктах підліткового віку (Т.Драгунова, І.Кон, С.Кузікова, Г. Прихожан, О.Тарновська, та ін.).

Наукова та практична значущість і недостатня розробленість даної проблеми і зумовили вибір теми дослідження: «Особливості прояву захисних механізмів у підлітків у конфліктних ситуаціях».

Мета дослідження: є проаналізувати психологічні особливості прояву захисних механізмів підлітків у конфліктних ситуаціях.

Об'єкт дослідження: захисні механізми у підлітків.

Предмет дослідження: Особливості прояву захисних механізмів у підлітків у конфліктних ситуаціях.

Гіпотеза: у підлітків з високим рівнем схильності до конфліктної поведінки переважає використання таких механізмів захисту, як «витіснення» та «заміщення».

Завдання дослідження:

1. Здійснити ґрунтовне теоретичне вивчення таких понять як «механізми психологічного захисту» та «конфліктна поведінка»
2. Виявити особливості взаємозалежності рівня схильності до конфліктної поведінки та вибору захисних механізмів.
3. Провести емпіричне дослідження особливостей прояву захисних механізмів у підлітків у конфліктних ситуаціях.

Методи дослідження: теоретичні (теоретико-методологічний аналіз, узагальнення та інтерпретація наукових даних); емпіричні: тестування;

різноманітні варіанти опитування (відкриті та стандартизовані анкети). Методи обробки експериментальних даних об'єднали: кількісні методи (статистична обробка даних); якісні методи (диференціювання та узагальнення матеріалу за якісними параметрами, аналіз продуктів діяльності;).

База емпіричного дослідження: Дослідження проведено серед учнів 11-х класів середньої загальноосвітньої школи № 2 I-III ступенів м. Ладижин. Вибірка складала 42 особи.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розглянуті питання дослідження мають значення в удосконаленні системи виховання підлітків. В роботі запропоновано критерії оцінювання конфліктної поведінки у підлітків. А також методи визначення взаємозв'язку між рівнем невротизації старшокласників, типом поведінки під час конфліктної ситуації та особливостями вибору механізмів психологічного захисту.

Отримані результати будуть корисними у роботі шкільного психолога. Адже посилаючись на дані отримані в дослідженні психолог зможе встановити чи є взаємозв'язок між типом поведінки у конфлікті та використаним механізмом психологічного захисту. Знаючи цю інформацію психолог зможе використати ці знання для зниження рівня прояву конфліктної поведінки, а також для пропрацювання з підлітками ефективного використання механізмів психологічного захисту.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що визначено особливості прояву захисних механізмів у підлітків з різними типами поведінки у конфлікті (компроміс, суперництво, співпраця, уникнення, пристосування) та з різними рівнями невротизації. Виявлено взаємозв'язок між типом поведінки у конфлікті та використаними механізмами психологічного захисту.

Апробація. Бабій В.Б. Підходи до вивчення прояву захисних механізмів у підлітків у конфліктних ситуаціях. Наукове видання, матеріали II міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності», 2022, - С. 29-32.

Структура та обсяг наукової роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг складає 98 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

1.1.

1.2. Поняття механізмів психічного захисту у науковій літературі

Особистість, як соціальна істота, постійно перебуває серед людей, під впливом соціальної діяльності й тих відносин, що склалися в суспільстві. Можна сказати, що вона перебуває під постійним тиском великого потенціалу зовнішнього психічного, яке чинить на неї і негативний, і позитивний вплив.

Належний збіг ідеального уявлення про себе з реальним визначає душевне благополуччя людини. Але коли з'явилася суттєва розбіжність, то виникає внутрішнє напруження, яке спонукає до змін ідеального або реального уявлення про себе, або до спроб загалом не сприймати інформацію, що призводить до дисбалансу уявлень. В останньому випадку в процес втручається інстанція, здатна до створення захисних механізмів.

Функцію «психологічного захисту» в більшості літературних джерел описано як низку специфічних прийомів, які використовує особистість для того, щоб знизити рівень неприємних переживань [13].

Психологічний захист має допомогти суб'єктові зберегти душевну рівновагу.

В основі порушення психічної рівноваги - суперечність між тим, що людина усвідомлює, що в її житті відбулося щось ганебне, принизливе, і тим, що вона підсвідомо бажає «скасувати» те, що сталося, або хоча б витлумачити всі події в сприятливішому для себе ракурсі. Вважають, що найголовнішим у дії психологічного захисту є зниження суб'єктивної значущості травмуючого факту. При цьому бажання захистити себе від чинників, які тривожать психіку, виявляються на свідомому та несвідомому рівнях [5].

Психологічний захист виявляється не лише в разі виникнення надзвичайних обставин, а й повсякденно [33]. Тому психологічний захист – це

позитивний момент в психічному житті особистості, що дозволяє їй нормально функціонувати у важких періодах життя чи в ускладнених ситуаціях внаслідок.

Основне завдання психологічного захисту – у «витісненні» негативної психоенергії. Це відбувається через перебудову установок, зміну складових свого переконання, утворення додаткових джерел позитивної психоенергії – вироблення нової стратегії, нових поглядів, нових цілей тощо [14].

Механізми психологічного захисту, які мають місце у кожній особистості допомагають знижувати емоційне напруження, оскільки, якщо воно занадто сильне, це може привести до травмування психіки. Виникає новий порядок емоційних переживань [50].

На думку Д.Титаренка, зміст феномену психологічного захисту в тому, що він є захистом особистості від усвідомлення неприємних висновків, тобто неприємні висновки витісняють у підсвідоме [47].

Інколи «психологічний захист» розуміють тільки як фільтр свідомості (наприклад, у працях Т. Яценко). У такому разі «витіснення» зі сфери свідомого у сферу несвідомого дає змогу заповнити «порожнечі», які виникли між змістами, що суперечать уявленню особистості про себе [1]. Наприклад, підліток, який потрапив у злочинне угруповання, може бачити в такій поведінці романтичний виклик, який він кидає звичайним людям, що не визнають його «чеснот». Насправді ж він лише пригнічує свій страх та очікування кари, у чому ні собі, ні іншим зізнатися не хоче. Така поведінка може спричинити в нього значну агресію щодо тих, хто цей страх у нього зумовлює.

Існують компенсаторні засоби психологічного захисту [15]:

- 1) Неусвідомлене, але сильне бажання знищити переживання, які травмують особистість, замінивши їх потім на комфортніші переживання.
- 2) Переміщення неприємних переживань з рівня свідомості на рівень підсвідомого.
- 3) Емоційне «придушення» критики ззовні.

Особистість має про себе певну думку, уявлення, що складаються в певний образ. Однак цей головний образ «Я», у свою чергу, складається з різних допоміжних образів «Я» [2]. На думку М. Розенберга, йдеться про «справжнє «Я», «динамічне «Я», «фантастичне «Я», «майбутнє «Я», «ідеалізоване «Я».

- 1) *«Справжнє «Я»* – якою людиною бачить себе цієї миті.
- 2) *«Динамічне «Я»* – за допомогою яких засобів людина планує досягти успіху (наприклад: студент за допомогою вищої освіти планує зробити кар'єру).
- 3) *«Фантастичне «Я»* – якою людині треба було б бути, якби вона керувалася засвоєними моральними нормами та зразками поведінки.
- 4) *«Майбутнє «Я»* – з якою зразковою для себе особистістю людина прагне зрівнятися в майбутньому.
- 5) *«Ідеалізоване «Я»* – яким себе суб'єктові приємно було б бачити.

На думку Т. Яценко, провідну роль у формуванні механізму психологічного захисту відіграє «ідеалізоване «Я». Саме воно визначає систему очікувань, як саме сприйматимуть суб'єкта його партнери у спілкуванні [40, 49]. При цьому вся система психологічного захисту спрямована на те, щоб ці очікування виправдалися.

Психологічний захист має складну структуру:

- 1) *Спрямованість* пов'язана з виявленням особливостей «ідеалізованого «Я» суб'єкта.
- 2) *Мета* пов'язана із виявленням специфіки механізму психологічного захисту.
- 3) *Цінності* визначають, які умовні цінності є головними для функціонування захисту.
- 4) *Засоби* - сукупність технік захисту.
- 5) *Результати* - те, що отримано як наслідок використання певної техніки психологічного захисту для досягнення визначеної раніше мети.

Усі ці категорії, як доводить Т. Яценко [34], тісно взаємопов'язані між собою та об'єднані в певну ієрархічну систему. Автор зауважує на тому, що

важливим і домінуючим компонентом є саме «ідеалізоване «Я». Саме цей компонент психологічного захисту задає «ідеалізоване «Я», наслідком її діяльності притаманне ухиляння від реальності. Характерною є тенденція «знецінення» іншої людини, ігнорування позитивних рис її особистості. Під час захисту відбувається блокування почуття вдячності. Вияви доброзичливості з боку інших людина сприймає як належне.

Отже, механізми психологічного захисту є неусвідомлюваними і включаються тоді, коли виникають нападки на «Я», Его особистості [46].

Для особистості дуже важливим є потреба у самоствердженні будь-якою ціною. Психологічний захист може впливати на поведінку людини, спотворюючи її об'єктивне пояснення, може зумовлювати неочікуваних вчинків. Це також може привести до загострення протиріччя між особистістю і соціальною групою, до якої вона входить.

Український психолог Т. Яценко головною функцією психологічного захисту вважає недопущення людиною до власного усвідомлення того, що у неї є негативні риси, властивості або вчинки [16].

Американський психолог Тамотсу Шибутані (1999) доводить, що не біологічний організм, а особистість оберігає себе від усвідомлення неприємних для власної гідності фактів [23].

З накопиченням життєвого досвіду в людини формується система, що виконує роль огорожі внутрішнього світу від інформації, яка може зруйнувати її душевну рівновагу. Ця система містить вхідний контроль – *цензуру* і кілька форм переробки інформації, що може травмувати; ці форми дають змогу усунути або знизити травмуючий вплив. Цензура, як вартовий на посту, як митник, інспектує все, що надходить на входи свідомості, ретельно контролюючи кожен душевний рух у відповідь, і не пропускає – відсіває небезпечні сигнали. Ці травмуючі сигнали надходять на переробку.

Роль фільтру при цьому виконують рівні самоповаги. Охороняючи Его від душевних переживань, саме психологічний захист може стати охоронною

системою, що допоможе стабілізації особистості. Це виявляється в усуненні та (або) мінімізації негативних емоцій, коли є небезпека виникнення почуття тривоги або докорів сумління як реакції на критичний розлад власних уявлень про світ з новою інформацією. Вона ж перешкоджає задоволенню антисоціальних, інстинктивних потреб і вимагає пошуку обхідних шляхів, часткових або символічних способів їхньої реалізації.

Але, зауважимо на тому, що включення психологічних захистів може негативно впливати на поведінку особистості. Людина може спотворювати розуміння своїх справжніх потягів, намірів, бажань. Також це негативно відбивається і на реальній діяльності, наслідках поведінки, дій тощо. На цій основі відбувається невиправдано ускладнений процес порівняння власної самооцінки та оцінки навколишніх. Наприклад, вплив статевого деморфізму на об'єктивність оцінки партнера (за дослідженням Т. Домнич (1999)) [17]. Жінка дає чоловікові об'єктивну характеристику лише за умови, що вона ставиться до нього або добре, або нейтрально. Чоловік здатний на об'єктивну характеристику жінки лише тоді, коли ставиться до неї негативно або нейтрально. Проте обидві половини людства переконані у власній об'єктивності та неупередженості.

Включення механізмів психологічного захисту часто сприяє тому, що суб'єкт спотворює інформацію задля збереження в собі відчуття послідовності та логічності своєї поведінки, а також позитивної оцінки оточення. Загальними наслідками такого психологічного захисту (як зазначає Т. Шибутані (1999)) є упередженість в оцінках, ігнорування нового досвіду, патологічне бажання нав'язати свою думку [21]. Але попри всі ці відхилення від істини, людина переконана у своїй об'єктивності й неупередженості.

Таким чином, психологічний самозахист характеризує здатність особистості вирішувати протиріччя між вимогами навколишнього середовища та своїми власними можливостями. Він визначається ступенем соціальної інтеграції індивіда, що дозволяє задовольняти базові життєві потреби (біологічні, духовні, матеріальні).

Психологічні захисти властиві кожній людині та є стійкими способами сприйняття і переживання світу, у процесі яких окремі аспекти дійсності вона змінює, викривляє так, щоб дійсність здавалася зручнішою, сприятливішою, не загрозливою, більш комфортною [6, 19].

Д. Тітаренко робить висновок, що психологічний захист це: система механізмів, спрямованих на мінімізацію негативних переживань, пов'язаних з конфліктами, які ставлять під загрозу цілісність особистості [47]. Подібні конфлікти можуть провокуватися як суперечливими установками в самій особистості, так і неузгодженістю зовнішньої інформації та сформованого в особистості образу світу та образу «Я» [18].

Таким чином ми можемо констатувати, що механізми психологічного захисту – це особлива психічна активність особистості, яка притаманна кожній людині. Вона проявляється у формі особливих індивідуально неповторних прийомів переробки інформації, які можуть захистити особистість від почуття сорому за себе, свої дії, вчинки, що можуть привести до виникнення меншовартості, втрати самоповаги тощо.

Психологічний захист проявляється у тому, що жодна людина схильна зберігати звичну усталену думку про себе, відкидаючи або майстерно спотворюючи інформацію, що розцінюється як несприятлива і руйнівна для базових уявлень про себе та інших особливо значущих об'єктів. Таким чином, механізми психологічного захисту рятують особистість від втрати самоповаги і спрямовані на те, щоб уникнути руйнування цілісності образу «Я».

1.2. Типологія механізмів психологічного захисту особистості

Існують різні класифікації психологічного захисту. Вчені по-різному розглядають не лише їх значення в житті і діяльності людини, але і визначають різновиди. Так, Ф. Бассін (1988) зазначає, що всі спроби класифікувати різновиди психологічного захисту пов'язані з процесом психологічної переробки емоційного переживання, яке дуже обтяжує психіку людини.

Інших поглядів дотримується українська дослідниця Т. Яценко (2012). Вона вважає, що включення механізмів психологічного захисту порушує цілісність особистості, оскільки, спотворює сприйняття реальності ситуації, а це може викликати внутрішньо особистісний конфлікт [3].

Більшість вчених-психологів виокремлюють такі механізми психологічного захисту: заперечення, придушення, раціоналізацію, витіснення, проекцію, деперсоналізацію, відчуження, ідентифікацію, компенсацію, сублімацію, катарсис і регресію.

Психолог О. Гошовська, вивчаючи різноманітні типи психологічних захистів спирається на психоаналітичну діагностику і розуміння структури особистості в клінічному процесі [7].

Ненсі Мак-Вільямс виокремлює два рівні захисних механізмів залежно від рівня їх простоти, тобто в залежності від того, наскільки відчутно і сильно їх включення перешкоджає людині правильно і неспотворено сприймати реальність. Автор виокремлює первинні та вторинні захисні механізми [20].

Первинні захисні механізми:

1. Всемогутній контроль – сприйняття себе як причини всього, що відбувається у світі.
2. Дисоціація – відділення себе від своїх неприємних переживань.
3. Інтроекція, зокрема ідентифікація з агресором – несвідоме включення у свій внутрішній світ сприйнятих ззовні поглядів, мотивів, настанов інших людей.
4. Заперечення – повна відмова від усвідомлення неприємної інформації.
5. Примітивна ідеалізація – сприйняття іншої людини як ідеальної та всемогутньої.
6. Примітивна ізоляція, зокрема захисне фантазування – відхід від реальності в інший психічний стан.
7. Проектна ідентифікація – коли людина нав'язує комусь роль, засновану на своїй проекції.

8. Проекція – помилкове сприйняття своїх внутрішніх процесів як таких, що відбуваються ззовні.

9. Розщеплення Его – уявлення про когось як про тільки хорошого або тільки поганого, із сприйняттям властивих йому якостей, що не вписуються в таку оцінку, як чогось абсолютно окремого.

10. Соматизація або Конверсія – тенденція переживати соматичний дистрес у відповідь на психологічний стрес і шукати у зв'язку з такими соматичними проблемами медичної допомоги.

Особливістю примітивних захисних механізмів є їх автоматичний характер (миттєве «ввімкнення») і відсутність зв'язку з принципом реальності. Вони працюють на рівні первинного процесу, не допускаючи у свідомість матеріал, проти якого вони спрямовані [4].

Нижче пропонується розкриття основної змістово-функціональної семантики первинних захисних механізмів.

Всемогутній контроль трактується як психічний процес, що належить до механізмів психологічного захисту, а його суть полягає в несвідомій переконаності людини в тому, що вона здатна все контролювати. Закономірно, що природним наслідком такої переконаності є відчуття людиною відповідальності за все навколо, і насамперед відчуття провини, що виникає тоді, коли щось виходить з-під її контролю [22]. Упродовж онтогенезу відчуття всемогутнього контролю, як і в дитинстві, захищає людину від переживань беззахисності, нездатності контролювати своє життя, песимізму і фрустрації. Доволі частим проявом такого механізму є віра в забобони й ритуали, що створюють враження здатності передбачити або змінити своє майбутнє там, де реального контролю немає. Перманентні спроби контролювати власне життя можуть проявлятися в тиску на інших людей, особливо з найближчого комунікативного кола. Н. Мак-Вільямс (1998) зазначає, що, по суті, рятуючись за допомогою механізму всемогутнього контролю від численних страхів, розпачу і відчуття безпорадності, людина дотримується нереалістичної та

неусвідомлюваної фантазії про свою (принаймні потенційну) здатність повністю контролювати своє життя й усе, що її торкається [38]. Безперечно, навіть живучи з постійною вірою-фантазією у власну всемогутність, людина рано чи пізно стикається з тим, що щось сталося не так, як планувалося, тому в таких ситуаціях особливо гостро проявляється деструктивний бік цього захисного механізму – людина безпідставно й необґрунтовано вважає себе винуватою в тому, що сталося. Обтяжена домінуванням такого психозахисного механізму людина може вважати, що єдиною і вирішальною причиною небажаного перебігу подій чи їхнього результату є якраз її неправильні, неадекватні, недоречні дії або думки.

Дисоціація у психозахисному сенсі слугує причиною того, що людина починає сприймати все довкола, зокрема те, що відбувається з нею, так, ніби воно відбувається не з нею, а з кимось стороннім, тобто з іншою «чужою» особою. Така дисоційована позиція захищає від надлишкових, непереносних, травмогенних емоцій, і хоча вона досить поширена, проте в звичайних умовах більшістю людей не використовується. Це той випадок, коли людина, що випробувала на собі дію цього механізму, зазвичай описує дисоційований стан фразами про те, що «неначе це відбувалося не зі мною», «я не могла так вчинити, це зробило моє альтер еґо». Дисоціація в нормі трактується як реакція на психологічну травму, на сильне негативне переживання в умовах, що нагально потребують емоційної зібраності, концентрації та контролю над власними діями. Перевагою цього психозахисного механізму є своєрідна трансцендентність, по суті, спроможність досягнути «ефекту гелікоптера», тобто здатності до сприймання подій власного життя ніби зверху і збоку, що дозволяє тверезіше, об'єктивніше й неупередженіше оцінювати їх і реагувати з холодним розрахунком і «тверезою головою». Однак люди з підвищеною чутливістю до негативних емоцій можуть дисоціювати в звичайнісіньких для інших людей ситуаціях, які потребують від них емоційного залучення. Через це в них може з'явитися імідж некомунікативного й відмежованого партнера, який насилу налагоджує емоційний контакт і видається довколишнім виключно ригідним,

холоднокровним і байдужим. Зауважується, що особливою схильністю дисоціювати не гребують люди, що неодноразово перенесли (особливо в дитинстві) важку психологічну травму (піддавалися насильству, осуду, побоям, пережили катастрофу чи інші травмогенні події) [24].

Механізм заперечення може проявлятися у вигляді неможливості або відмови визнати наявність того, що є травматичним для особистості. Таким чином людина зберігає власне Я від тієї інформації, яку не хоче чути, сприймати, або вона є для неї дуже неприємною.

Інтроекція як механізм психологічного захисту характеризується включенням індивідом у свій внутрішній світ сприйманих ним від інших людей поглядів, мотивів, настановлень та інших інтроєктів. Завдяки цьому інформація, що надходить ззовні, сприймається людиною як така, що походить від неї самої. Традиційно інтроекція вважається примітивною формою ідентифікації, однак на відміну від ідентифікації вона не усвідомлюється, а також тісно пов'язана з психологічними механізмами проекції та проектної ідентифікації. Примушуючи людину відчувати щось зовнішнє як щось внутрішнє, інтроекція спотворює сприйняття реальності. Типовим зразком розуміння інтроекції є «ідентифікація з агресором» як несвідоме ототожнення себе з тим (тими), хто погрожує безпеці, внаслідок чого можливе пасивне потурання агресії або й спроба самому зайняти позицію агресора, інтроектуючи його риси.

Примітивна ідеалізація проявляється насамперед у несвідомому уявленні про когось як про ідеального і всемогутнього захисника. Борючись із почуттям безпорадності і нездатності контролювати своє життя, люди, схильні надмірно покладатися на цей захист, стараються невпинно шукати і знаходити деяких умовних володарів «всемогутності» і прагнуть психологічно «злитися» з ними, щоб знайти відчуття безпеки. Такий механізм не лише зміщує локус контролю далеко за межі людини, але й часто призводить до розчарування, що супроводжується примітивним знеціненням, оскільки об'єкт ідеалізації насправді не ідеальний і рано чи пізно настає момент скидання з п'єдесталу. До

того ж побічним ефектом будь-якої ідеалізації є досить важке відчуття власної неідеальності, що істотно впливає на перебіг, якість та успішність самоприйняття.

Суть примітивної ізоляції полягає у відході від напруги до іншого психічного стану [25]. Типовою формою примітивної ізоляції є захисне або аутистичне фантазування. Як один з найперших захистів, якими починає користуватися людина у своєму житті: досить часто можна бачити, як немовля, щоб впоратися з надлишком власних емоцій – засинає, а учень, якого повчає вчитель, може у цей момент «витати у хмарах» власних фантазій. Отож примітивна ізоляція є типовим способом зняття психологічної напруги шляхом відходу від взаємодії з реальністю. Важливою особливістю цього захисту є те, що він практично не вимагає від людини спотворення сприйманої нею реальності, адже рецептована реальність залишається тією ж, проте людина психологічно ізолюється від неї. Очевидним негативним наслідком застосування цього захисту є проблеми в соціальних контактах, оскільки людина самоусувається з мережі міжособистісних контактів заради збереження внутрішнього спокою. Завдається особлива шкода взаєминам з улюбленими людьми, які не отримують необхідної їм зворотної реакції, а також може дуже заважати встановленню терапевтичного контакту в психоаналізі і деяких інших видах психотерапії.

Проективна ідентифікація зводиться до несвідомих спроб однієї людини впливати на іншу так, щоб ця інша вела себе відповідно до несвідомої фантазії цієї людини про внутрішній світ іншої. Деякі дослідники не виділяють проективну ідентифікацію як самостійний процес, а розглядають як суміш проекції та інтроекції.

Проекція – це особливий механізм психологічного захисту, який заключається в тому, що особистість здатна приписувати іншій людині власні мотиви поведінки, думки, ідеали, прагнення тощо, вважаючи, що вона сприйняла щось ззовні, а не зсередини самої себе.

Проекція дозволяє людині вважати власні неприйнятні почуття, бажання, мотиви, ідеї тощо чужими, і, як наслідок, не відчувати за них відповідальності. Негативним наслідком такого захисту є бажання виправити зовнішній об'єкт, на який спроектовано щось негативне, або взагалі позбавитися від нього, щоб так позбавитися від «викликаних ним» почуттів.

Розщеплення як механізм психологічного захисту зводиться до такого короткого опису – це мислення «в чорно-білому кольорі», інакше кажучи в термінах крайнощів: «хороший» або «поганий», «всемогутній» або «безпорадний» тощо. Приписування всьому навколишньому певних валентностей дозволяє людині впорядкувати, структурувати навколишній світ і легше в нім орієнтуватися, однак коли в неї не виходить привести в єдине ціле свій розрізнений, суперечливий внутрішній досвід, то застосовується якраз механізм поляризації та розщеплення.

Соматизація або Конверсія проявляється як переживання на рівні психосоматичних проблем і розладів, які є специфічною реакцією на психологічний стрес.

До вторинних захисних механізмів Н. Мак-Вільямс відносить такі [8]:

1. Анулювання або Відшкодування – несвідома спроба „відмінити” ефект негативної події шляхом створення деякої позитивної події.
2. Витіснення, Пригнічення або Репресія – в побутовому сенсі «забуває» неприємну інформацію.
3. Виміщення, Заміщення або Зміщення – у побутовому сенсі «пошук цапа відбувайла».
4. Ігнорування або Уникнення – контроль і обмеження інформації про джерело лякаючого психологічного впливу або в спотворене сприйняття подібного впливу дії, його наявності або характеру.
5. Ідентифікація – ототожнення себе з іншою людиною або групою людей.
6. Ізоляція афекту – видалення емоційної складової що походить зі свідомості.

7. Інтелектуалізація – неусвідомлене прагнення контролювати емоції та імпульси на основі раціональної інтерпретації ситуації.

8. Компенсація або гіперкомпенсація – прикриття власних слабкостей завдяки підкресленню сильних сторін або подолання фрустрації в одній сфері надзадоволенням в інших сферах.

9. Моралізація – пошук способу переконати себе в моральній необхідності того, що відбувається.

10. Відігравання, Відреагування зовні або Розрядка – зняття емоційної напруги завдяки програванню ситуацій, що призвели до негативного емоційного переживання.

11. Поворот проти себе або Аутоагресія – переспрямування негативного афекту щодо зовнішнього об'єкта на самого себе.

12. Роздільне мислення – поєднання взаємовиключних настановлень завдяки тому, що суперечності між ними не усвідомлюються.

13. Раціоналізація – пояснення самому собі власної поведінки так, щоб вона здавалось обґрунтованою та добре контрольованою.

14. Реактивне утворення – захист від заборонених імпульсів за допомогою вираження в поведінці і думках протилежних спонукань.

15. Реверсія – програвання життєвого сценарію зі зміною в ньому місць об'єкта й суб'єкта.

16. Регресія – повернення до легковажних, дитячих моделей поведінки.

17. Сексуалізація або Інстинктуалізація – перетворення чогось негативного в позитивне завдяки приписуванню йому сексуальної складової.

18. Сублімація – переспрямування імпульсів у соціально прийнятну діяльність. [5, 26].

Дослідниця Шебанова В., вважає, що основним критерієм ефективності включення механізмів психологічного захисту є прагнення знизити або подолати тривогу, страх та інші негативні переживання. [49].

Прийнято розрізняти психологічний захист: успішний та неуспішний.

Успішним захистом вважається тоді, коли особистість отримує зниження напруги, тривоги, страху. Неуспішний захист нездатний зробити це й тому викликає їх постійне повторення.

Конкретне віднесення захисних механізмів до категорії успішних або неуспішних буває різним у різних авторів. Послабляючи внутрішньоособистісний конфлікт, захист регулює поведінку людини, підвищуючи її пристосованість та врівноважуючи психіку. При цьому свій конфлікт між потребою й страхом людина може виражати різними способами: за допомогою психічних перебудов; за допомогою тілесних порушень (дисфункцій), які проявляються у вигляді хронічних психосоматичних симптомів; у формі зміни способів поведінки.

Як переконливо доводить В. Шебанова, включення механізмів психологічного захисту є досить індивідуальним для кожної людини і тому не можна розглядати їх однозначно як корисне або шкідливе явище.

1.3. Вікові особливості прояву механізмів психічного захисту у період юнацтва

Як відомо із вікової психології, для юнацького періоду характерно низка психологічних новоутворень, які виникають саме в особистісній сфері, адже сформована біологічна та психічна основа особистості дає можливість розгорнути бурхливий розвиток самосвідомості.

Саме в ранньому юнацькому віці головним новоутвореннями є відкриття власного Я, розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності та її властивостей, поява життєвого плану, настанови на свідому побудову власного життя. Значної ваги для юнаків та дівчат цього вікового періоду набуває усвідомлення ними тих якостей оточуючих людей і власних, які зумовлюють людські взаємини.

Поява новоутворень в юнацькому віці зумовлена подальшим розвитком самосвідомості – механізму, за допомогою якого людина пізнає себе і буде

ставлення до самої себе. В його основі лежить рефлексія – процес усвідомлення, особистісного віддзеркалення і обдумування явищ дійсності, зокрема поведінки, почуттів тощо, з позиції суб'єкта своєї життєдіяльності [27].

Найважливішим надбанням цього віку є відкриття власного внутрішнього світу. Завдяки рефлексії молода людина набуває здатності заглиблюватися в себе, в свої переживання, усвідомлювати свої емоції не тільки як похідні від певних зовнішніх подій, а як стани власного Я. Результатами самосвідомості, як оберненої рефлексії на себе, стають такі новоутворення як Я-концепція, світогляд, життєвий шлях особистості [6, 27].

М. Боришевський називає форму узагальненого уявлення людини про себе «образом Я», та зазначає, що він може набувати різної модальності: «Щоб збагнути винятково важливу роль самосвідомості... слід підкреслити, що предметом чи, точніше, об'єктом самосвідомості... є все єство людини, будь-які її сторони: це і усвідомлення, і оцінка свого тіла в цілому, його особливостей порівняно з тілесними характеристиками оточуючих людей, усвідомлення й оцінка... власних моральних якостей..., своїх ставлень, свого місця серед них – і так до нескінченності» [9].

Потужна рефлексія та інтелектуальний розвиток, який супроводжується накопиченням і систематизацією знань про світ, інтерес до особистості, стають в ранній юності тією основою, на якій будується світогляд, складається внутрішня картина світу. Старшокласник шукає чітких, певних відповідей, часто використовуючи для цього не лише практичне, а і формальне мислення, тому в своїх поглядах почасти буває досить критичним, не гнучким. Саме в цей період формуються вторинні механізми психічного захисту, які допомагають зниженню рівня невротизації особистості.

Вивчаючи специфіку функціонування психологічного захисту, С.Носов відзначає, що існують статеві та вікові відмінності у використанні захисних механізмів у молодшому підлітковому, старшому підлітковому і ранньому юнацькому віках. На думку дослідника, найбільша інтенсивність і

репертуар використання психологічних захистів відзначаються в молодшому підлітковому віці та вони більше виражені у дівчаток. Водночас, стверджується пріоритетність статево-типових видів психозахисту, які найчастіше використовуються представниками чоловічої (пригнічення та інтелектуалізація) і жіночої (регресія, реактивне утворення, компенсація) статей незалежно від їх віку.

Такі пріоритети зумовлені особливостями характеристик статевої ролі ідентифікації, зокрема маскуліністю у хлопчиків та фемініністю у дівчаток. Упродовж підліткового віку інтенсивність стевотипових психологічних захистів у підлітків чоловічої статі (пригнічення та інтелектуалізація) має тенденцію до підвищення, а вираженість стевотипових захистів у підлітків жіночої статі (регресія, компенсація, реактивне утворення) знижується з віком [32].

Статево-вікові особливості і динаміка психозахисту відзначені у дослідженні Т. Тулупьєвої, в якому констатовано, що рівень інтенсивності функціонування різних механізмів психологічного захисту в юнацькому віці є внутрішньо гетерохронним і неоднаковим. Найінтенсивніше виявляються в цьому віці такі захисні механізми, як проекція і раціоналізація.

Водночас у різні періоди юнацького віку спостерігається нерівномірність формування захисних механізмів [48]. Для таких захисних механізмів, як регресія і компенсація, максимальна інтенсивність прояву спостерігається у віці 16 років, тоді як інтенсивність механізмів проекції, заміщення і витіснення, в процесі дорослішання зменшується, а інтенсивність раціоналізації та реактивного утворення – збільшується.

Дослідниця відзначає, що для юнаків і юнок найважливішу роль у функціонуванні механізмів психологічного захисту відіграють емоційні й комунікативні особистісні риси. Стверджується, що кожному виду психологічного захисту відповідає певний психологічний портрет особистості, що відрізняється специфічними характеристиками. Якраз за поєднанням

специфічних особистісних характеристик можна вести мову про перевагу того або іншого способу психологічного захисту.

Відстеження специфіки вираженості видів психологічного захисту і особистісних особливостей за гендерною ознакою дає підстави відзначити різницю в залученні механізмів. Оскільки для дівчат характерніші такі риси особистості, як товариськість, чутливість, і конформізм, а для хлопців, у свою чергу, характерніші такі риси, як емоційна стійкість, домінантність, жорсткість, то мають вищі показники за таким механізмом психозахисту, як витіснення, а дівчата – реактивне утворення.

Таким чином, психозахист як типовий симбіоз усвідомлених чи несвідомих тактик і стратегій особистості передбачає певні прийоми мислення, що сприяють підтримці її загального просоціального іміджу й позитивної Я-концепції (як бажаної «суми» адекватної самооцінки, гармонійного образу Я, довільної саморегуляції, успішної самоакцептації тощо) [29].

Складність періоду юнацтва підвищує тло внутрішньоособистісної конфліктності та стимулює до повсякчасного застосування різноманітних механізмів психологічного захисту старшокласниками.

1.4 Підходи до дослідження особливостей прояву захисних механізмів у підлітків у конфліктних ситуаціях.

Характерним для раннього юнацького вікового періоду розвитку є зміни в індивідуальних особливостях особистості, внаслідок чого відбувається загострення як внутрішньоособистісних конфліктів так і міжособистісних. Багато в чому цей факт зумовлюється особливостями соціальної ситуації розвитку у підлітковому і ранньому юнацькому віці. У випадку зростання потреби та відсутності умов для її задоволення, поведінка хлопців та дівчат починає регулюватися механізмами психологічних захистів.

Складність періоду юнацтва підвищує тло конфліктності та стимулює до повсякчасного застосування різноманітних механізмів психологічного захисту старшокласниками [3].

Важливу роль у юнацькому віці відіграють міжособистісні конфлікти, оскільки саме вони можуть стати одним із засобів самоствердження, формування активної життєвої позиції особистості в процесі у взаємодії з навколишнім світом [10].

Зокрема в роботах Х. Ремшмідта доведено, що виникнення конфліктів з ровесниками в юнацькому віці найчастіше пов'язано із суперництвом і боротьбою за лідерство. Причому такі конфлікти можуть часто виникати як між хлопцями, так і між дівчатами.

Хлопці змагаються за лідерство в групі, за успіхи у фізичній та інтелектуальних сферах, за дружбу і прихильність. У дівчат виникають переважно через суперництво за прихильність більш старших за віком хлопців.

За В. Андрєєвим, конфлікт – це протиборство, що виникає між людьми у зв'язку з розв'язанням тих чи інших питань соціального або особистого життя.

Стан конфлікту характеризується гострими негативними емоційними переживаннями його учасників. Конфлікт може виявитися на рівні свідомості окремо взятої людини — це внутрішньо особистісний конфлікт, а також у міжособистісній взаємодії та на рівні міжособистісних групових стосунків [11, 32].

Аналіз психологічної літератури показує, що відсутність психологічної готовності особистості до подолання психотравмуючих ситуацій виявляє негативний вплив на соціалізацію особистості у процесі спілкування [1]. Це зумовлює необхідність психологічного навчання підлітків прийомам ефективного психологічного захисту.

Конфлікт потребує певних умов для свого виникнення.

З точки зору досліджень О. Ковальнової, А. Соловйової, Т. Тулуп'євої базовий спосіб захисту визначає шаблони комунікативної поведінки підлітків,

які можуть бути соціально-бажаними, соціально-нейтральними або соціально-небажаними [5]. Важливим є використання психологічних захисних механізмів у систему підлітково-батьківських взаємин. Науковці прийшли до висновку, що підліткова система психологічного захисту є гнучкою і має пристосувальний характер, на відміну від захисної поведінки дорослих. Тому важливим у взаємодії батьків та підлітка є відпрацювання ефективних та усунення неефективних механізмів психологічного захисту.

Важливим є те, що саме в системі підлітково-батьківських відносин спостерігається велика кількість конфліктних ситуацій. Відстежуються такі особливості спілкування: протести, незгода з думкою дорослих та сварки, невдоволення своїм статусом серед дорослих [4, 36].

Соціальні умови розвитку підлітків спричиняють потребу в новій соціальній ситуації розвитку, яка характеризується тим, що головним соціальним середовищем підлітка все ж таки ще є школа, але змінюється мотив взаємодії із соціальним оточенням. Тому, особливу увагу підліток приділяє спілкуванню [6].

Психологічні особливості спілкування і взаємин підлітків з оточуючими виявляються в наступному [6]:

- в якості провідного мотиву виступає знаходження свого особливого місця серед ровесників, яке б відповідало бажанню підлітка;
- важливою сферою життя підлітків стає комунікація, яка не обмежується лише шкільним середовищем;
- стосунки з рідними та близькими, як й шкільне середовище, відходять на другий план;
- порушення поведінки, скандали, неадекватні реакції є ознакою невдоволення щодо власного статусу й основною причиною застосування механізмів психологічного захисту;
- особливо враховуються побажання товаришів, їх прохання, а також недостатньо толерантні висловлювання;

- оскільки підлітки дуже цінують дружбу вони знаходяться в стані постійного пошуку друга;

- з'являється взаємна зацікавленість хлопців та дівчат, бажання сподобатись, через що виникає стурбованість щодо власної зовнішності, формуються певні стандарти та ідеали щодо цього.

Таким чином, намагання підлітка отримати від оточення інформацію щодо якісного виходу на новий рівень його функціонування в межах соціального простору спричиняє зміну поведінки ще вчорашньої дитини [12].

В разі виникнення комунікативних проблем в підлітка на цьому етапі соціалізації є можливим використання психологічного захисту. Тому, можна стверджувати про те, що потреби в соціалізації підлітка, які зазнають невдач в якійсь їх реалізації спричиняють запуск механізмів психологічного захисту, які одночасно оберігають від надмірної напруги та непоправних зривів психіки, а з іншого знижують якість комунікативної складової розвитку молодшої людини та її соціалізації. Але механізми психологічного захисту діють підсвідомо, їх дія характеризується перекручуванням, видозміною інформації, ситуації реальної дійсності, з чого можемо зробити висновок, що захисні механізми є не лише наслідком конфліктних ситуацій, а і, безумовно, сприяють виникненню міжособистісних конфліктів [10].

Нормальний конфлікт передбачає вибір між різними можливостями, позиціями, переконаннями тощо; здійснюючи його, людина розв'язує конфлікт [45]. Невротичний конфлікт завжди несвідомий: внутрішні суперечності поглинають людину, не залишають їй вибору, роблять її безпорадною. Постійне протистояння всередині особистості в значній мірі пом'якшується спеціальними «захисними механізмами». Особистість формує свою систему «захисту», добираючи тих механізмів, котрі є оптимальними для подолання внутрішніх конфліктів.

Висновок до розділу 1

Таким чином на основі аналізу наукової літератури визначено наступне:

Функцію «психологічного захисту» в більшості літературних джерел описано як ряд особливих засобів і прийомів, які використовує особистість під час нападок на Его для того, щоб знизити рівень неприємних переживань. Отже психологічний захист має допомогти суб'єктові зберегти душевну рівновагу.

Основне завдання психологічного захисту – у «витісненні» негативної психоенергії, яка обтяжує емоційний стан і душевні переживання людини.

Механізми психологічного захисту забезпечують зниження потенціалу емоційного напруження, яке може спричинити психічну травму. Виникає новий порядок емоційних переживань.

Найчастіше різновидами психологічного захисту вважають: заперечення, придушення, раціоналізацію, витіснення, проекцію, деперсоналізацію, відчуження, ідентифікацію, компенсацію, сублімацію, катарсис і регресію.

Підлітковий вік - це час формування вторинних механізмів психічного захисту, які слугують зниженню рівня невротизації особистості. Рівень інтенсивності функціонування різних механізмів психологічного захисту в юнацькому віці є внутрішньо гетерохронним і неоднаковим. Найінтенсивніше виявляються в цьому віці такі захисні механізми, як проекція і раціоналізація. Водночас у різні періоди юнацького віку спостерігається нерівномірність формування захисних механізмів.

Складність періоду юнацтва підвищує тло внутрішньоособистісної конфліктності та стимулює до повсякчасного застосування різноманітних механізмів психологічного захисту старшокласниками.

В разі виникнення комунікативних проблем в підлітка на цьому етапі соціалізації є можливим використання психологічного захисту. Тому, можна стверджувати про те, що потреби в соціалізації підлітка, які зазнають невдач в якісній їх реалізації спричиняють запуск механізмів психологічного захисту, які одночасно оберігають від надмірної напруги та непоправних зривів психіки, а з іншого знижують якість комунікативної складової розвитку молодого людини та її соціалізації. Але механізми психологічного захисту діють підсвідомо, їх дія

характеризується перекручуванням, видозміною інформації, ситуації реальної дійсності, з чого можемо зробити висновок, що захисні механізми є не лише наслідком конфліктних ситуацій, а і, безумовно, сприяють виникненню міжособистісних конфліктів.

РОЗДІЛ 2

ОБГРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ У ПІДЛІТКІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

2.1 Опис вибірки дослідження та основних етапів дослідження

В процесі виконання науково-дослідницької роботи було пройдено ряд етапів:

На теоретичному етапі нами була визначена тема, об'єкт та підходи, сформована гіпотеза та завдання дослідження. Було проаналізовано та систематизовано велика кількість теорій різних авторів, які стосуються визначення механізмів психологічного захисту та поняття конфліктної поведінки. Було розглянуто основні відмінності та подібності трактовки даних термінів в теоріях дослідників. А також сформовано список джерел, який містить роботи іноземних та вітчизняних авторів, праці яких ми використали при аналізі підходів.

На другому етапі дослідження нами була сформована вибірка дослідження, яка складалась з 42 осіб ,учнів Ладижинської ЗОШ І-ІІІ ст. №2, віком від 16 до 17 років , 19 хлопців, 23 дівчат . З ними було проведено діагностики схильності до конфліктної поведінки К.Томаса (Додаток А), методику діагностики типологій психологічних захистів (Р. Плутчик в адаптації Л.Вассермана, О.Єришева, О.Клубової і ін.) (Додаток В), «Діагностика рівня особистісної невротизації» В.Бойка (Додаток С).

На емпіричному етапі було реалізовано дослідження взаємозв'язку прояву механізмів психологічного захисту та особливостей прояву конфліктної поведінки у старшокласників. Та була здійснена первинна обробка даних (статистика, середнє арифм., дисперсія і тд)

На четвертому було здійснено вторинну статистичну обробку даних для перевірки гіпотези. Та здійснено якісну інтерпретацію, сформовано висновки та рекомендації.

На завершальному етапі було здійснено завершальне оформлення роботи, створення презентації та її публічний захист.

2.2 Опис основних методик дослідження

З метою перевірки висунутого нами припущення (гіпотези) було використано наступні методики дослідження:

1. «Діагностика рівня особистісної невротизації» В. Бойка
Методика містить 40 тверджень. Результати дослідження показують рівень невротизації особистості.

Високий рівень невротизації свідчить про виражене емоційне збудження, в результаті чого з'являються негативні переживання (тривога, напруга, занепокоєння, розгубленість, роздратування); про безініціативність, котра формує переживання, що пов'язані із незадоволенням бажань, про егоцентричну особистісну направленість, що зумовлює іпохондричні фіксації на соматичних відчуттях і особистісних недоліках; про труднощі в спілкуванні; про соціальну нерішучість і залежність.

Низький рівень невротизації свідчить про емоційну стійкість; про позитивне тло переживань (спокій, оптимізм); про ініціативність; почуття власної гідності; незалежність; соціальну сміливість; легкість в спілкуванні.

2. Діагностика типологій психологічних захистів (Р. Плутчик в адаптації Л.Вассермана, О.Єришева, О.Клубової і ін.) – вербальний опитувальник, призначений для вивчення захисних механізмів психіки. Складається з 39 тверджень, які пропонується респондентам оцінити у себе. Обрахунок результатів здійснюється за ключем. Сирі бали переводяться у процентілі за спеціальною таблицею.

Опитувальник дозволяє виявити сформованість наступних захисних механізмів:

Заперечення.

Механізм психологічного захисту, за допомогою якого особа або заперечує деякі обставини, що викликають тривогу, або будь-який внутрішній імпульс заперечує у себе. Як правило, дія цього механізму виявляється в запереченні тих аспектів зовнішньої реальності, які, будучи очевидними, не приймаються, не визнаються самою особою.

Витиснені (пригнічені) імпульси, не знаходячи дозволу у поведінці, проте зберігають свої емоційні і психовегетативні компоненти. Так, автори методики пояснюють наявність підвищеної навіюваності і довірливості в істероїдних осіб дією саме механізму витіснення, за допомогою якого соціальним оточенням заперечуються небажані, внутрішньо неприпустимі риси, властивості або негативні відчуття до суб'єкта переживання.

Заперечення як механізм психологічного захисту реалізується у конфліктах будь-якого роду і характеризується ззовні виразним спотворенням сприйнятої дійсності.

Регресія.

Регресія розглядається як механізм психологічного захисту, за допомогою якого особа в своїх поведінкових реакціях прагне уникнути тривоги шляхом переходу на більш рані стадії розвитку лібідо. За цієї форми захисної реакції особа, що піддається дії чинників фрустрації замінює рішення суб'єктивно складніших завдань на відносно простіші і доступніші. Використання простіших і звичних поведінкових стереотипів істотно збідняє загальний (потенційно можливий) арсенал переживання конфліктних ситуацій.

Компенсація.

Цей механізм психологічного захисту часто об'єднують з ідентифікацією. Він виявляється у спробах знайти відповідну заміну реального або уявного недоліку, дефекту нестерпимого відчуття іншою якістю, найчастіше за

допомогою фантазування або привласнення собі властивостей, переваг, цінностей, поведінкових характеристик іншої особи. Часто це відбувається при необхідності уникнути конфлікту з цією особою і підвищення відчуття самодостатності. При цьому запозичені цінності, установки або думки приймаються без аналізу і переструктурування і тому не стають частиною свідомості самої особистості.

Проекція.

В основі проекції лежить процес, за допомогою якого неусвідомлені та неприйняті особою відчуття і думки локалізуються ззовні, приписуються іншим людям і таким чином стають наче вторинними. Негативний, соціально малосхвалюваний відтінок пережитих почуттів і властивостей, наприклад, агресивність нерідко приписується оточенню, аби виправдати свою власну агресивність або недоброзичливість, яка виявляється наче у захисних цілях.

Заміщення.

Поширена форма психологічного захисту, яка у літературі нерідко позначається поняттям «зсув». Цей захисний механізм виявляється у розрядці пригнічених емоцій (як правило, ворожості, гніву), які прямують на об'єкти, що представляють меншу небезпеку або доступніші, ніж ті, що викликали негативні емоції і відчуття. В більшості випадків заміщення знижує емоційну напругу, що виникла під впливом ситуації фрустрації, але не призводить до полегшення або досягнення поставленої мети.

Інтелектуалізація.

Цей захисний механізм почасти позначають поняттям «раціоналізація». Автори методики об'єднали ці два поняття, хоча їх сутнісне значення дещо відрізняється. Так, дія інтелектуалізації виявляється у заснованому на фактах надмірно «розумовому» способі подолання конфліктної ситуації фрустрації без переживань. Іншими словами, особа присікає переживання, викликані неприємною або суб'єктивно небажаною ситуацією за допомогою логічних

установок і маніпуляцій навіть за наявності переконливих доказів на користь протилежного.

Реактивні утворення.

Цей психологічний захист нерідко ототожнюють з гіперкомпенсацією. Особа запобігає вираженню неприємних або небажаних для неї думок, відчуттів або вчинків шляхом перебільшеного розвитку протилежних прагнень. Іншими словами, відбувається наче трансформація внутрішніх імпульсів в їх протилежність.

Також в дослідженні використовувалася методика діагностики схильності до конфліктної поведінки К.Томаса. Респондентам пропонується 30 пар суджень, у яких в кожній парі потрібно обрати одне твердження, яке більш притаманне поведінці досліджуваного. В ході обробки результатів за допомогою ключа ми розподіляємо бали по п'ятьом шкалам видів поведінки в конфліктних ситуаціях, таких як: співпраця, компроміс, уникнення, суперництво та пристосування.

Висновок до розділу 2

Методологічну основу дослідження прояву механізмів психологічного захисту у підлітків у конфліктних ситуаціях складають наступні діагностичні критерії:

- механізми психологічного захисту (заперечення, витіснення, регресія, компенсація, проекція, заміщення, інтелектуалізація, реактивні утворення) ;
- рівень невротизації;
- схильність до конфліктної поведінки.

Для реалізації емпіричного дослідження був підібраний відповідний контингент досліджуваних і реалізовано емпіричне дослідження у декілька етапів. На теоретичному етапі було здійснено аналіз підходів до визначення механізмів психологічного захисту у підлітків у конфліктних ситуаціях. На другому етапі було сформовано вибірку. На емпіричному етапі було проведено дослідження та здійснена первинна обробка даних. Було підібрано комплекс методів, а саме: методика діагностики схильності до конфліктної поведінки

К.Томаса (Додаток А), методику діагностики типологій психологічних захистів (Р. Плутчик в адаптації Л.Вассермана, О.Єришева, О.Клубової і ін.) (Додаток В), «Діагностика рівня особистісної невротизації» В.Бойка (Додаток С). З метою проаналізувати психологічні особливості прояву захисних механізмів підлітків у конфліктних ситуаціях. На четвертому етапі здійснено вторинну обробку та проінтерпретовано результати. На завершальному етапі було здійснено завершальне оформлення роботи, створено презентацію та її публічний захист.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ У ПІДЛІТКІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

3.1 Аналіз результатів дослідження прояву механізмів психологічного захисту у підлітків.

З метою вивчення механізмів психологічного захисту нами використані методики діагностики типологій психологічних захистів (Р. Плутчик в адаптації Л. Вассермана, О.Єришева, О.Клубової і ін.), результати якої можемо переглянути нижче в таблиці 3.1 нижче.

Таблиця 3.1. Відсоткові значення результатів методики типологій психологічних захистів Р.Плутчик.

Механізми захисту	Кількість, %
Заперечення	22,3
Витіснення	19,1
Проекція	18,3
Регресія	7,2
Компенсація	7,8
Заміщення	10,9
Інтелектуалізація	8,5
Реактивне утворення	5,9

Під час обробки результатів було отримано такі дані : заперечення використовують 22,3% досліджуваних, витіснення – 19,1%, проекція – 18,3%, регресія – 7,2%, компенсація – 7,8%, заміщення – 10,9%, інтелектуалізація – 8,5%, реактивне утворення – 5,9%.

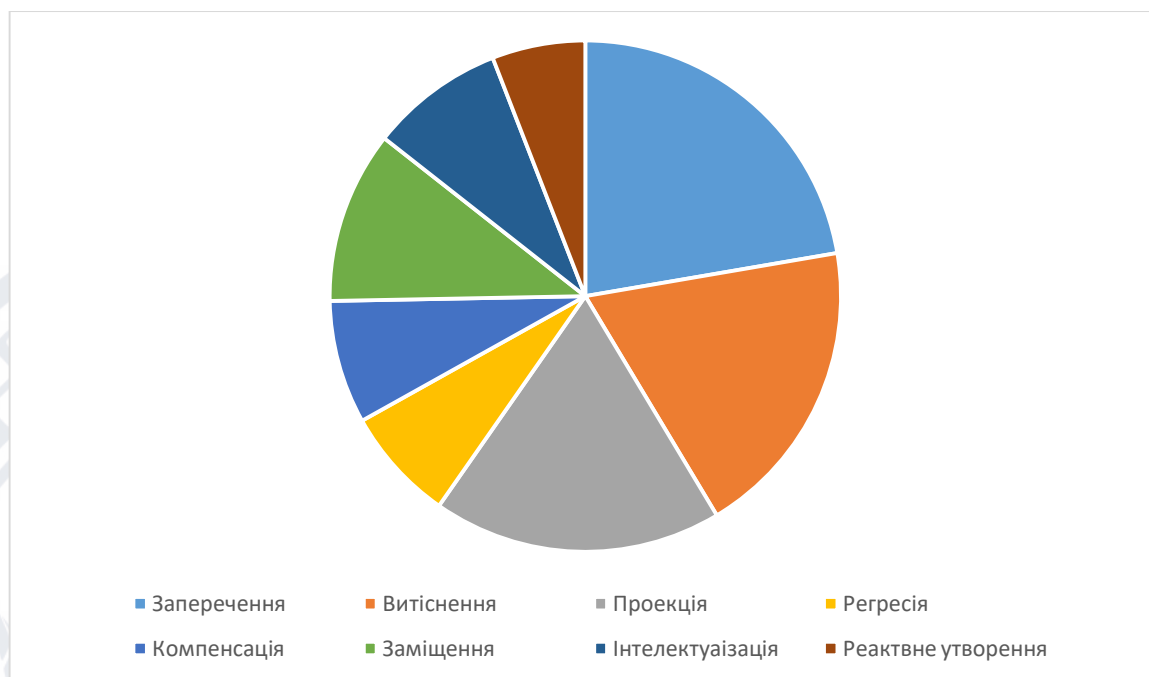

Рисунок 3.1 Результати методики типологій психологічних захистів Р.Плутчик.

Аналізуючи отримані дані можна стверджувати, що найчастіше підлітки використовують такі механізми психологічного захисту як проекція, заперечення та витіснення. Що свідчить про те, що в ситуації стресу найчастіше підлітку буде притаманно обирати такі стратегії психологічного захисту :

- неусвідомлені та неприйняті особою відчуття і думки локалізуються ззовні, приписуються іншим людям і таким чином стають наче вторинними. Негативний, соціально малосхвалюваний відтінок пережитих почуттів і властивостей, наприклад, агресивність нерідко приписується оточенню, аби виправдати свою власну агресивність або недоброзичливість, яка виявляється наче у захисних цілях;

- особа або заперечує деякі обставини, що викликають тривогу, або будь-який внутрішній імпульс заперечує у себе. Як правило, дія цього механізму виявляється в запереченні тих аспектів зовнішньої реальності, які, будучи очевидними, не приймаються, не визнаються самою особою.

3.2 Аналіз результатів дослідження прояву схильностей до конфліктної поведінки у підлітків.

Гострий прояв конфліктів є стан невротизації. За В. Бойком невротизація вказує на виражену емоційну збудливість особистості, внаслідок чого з'являються негативні переживання (тривожність, напруженість, занепокоєння, розгубленість, дратівливість); безініціативність, яка формує переживання, пов'язані з незадоволеністю бажань; егоцентричну особистісну спрямованість, що призводить до іпохондричної фіксації на соматичних відчуттях і особистісних недоліках; виникнення труднощів у спілкуванні; соціальну боязкість і залежність. Розподіл результатів рівнів невротизації в осіб юнацького віку за методикою В. Бойко показаний в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 Відсоткові значення результатів методики діагностики рівня особистісної невротизації В. Бойко.

Рівень невротизації	Кількість, %
Високий	42,8
Низький	57,2

Таким чином підлітків з високим рівнем невротизації складає – 42,8 %, із низьким рівнем – 57,2 %.

Старшокласники з низьким рівнем невротизації не позбавлені у житті конфліктів, але ці конфлікти – нормальні, тобто стосуються фактичного вибору між двома альтернативами, обоє з яких вони знаходять однаково бажаними, або між переконаннями, кожне з яких вони насправді цінують. За таких конфліктів молодь у змозі прийняти здійсниме рішення, навіть якщо воно виявиться для них важким і буде вимагати певних обмежень.

Порівняно з ними, підлітки з високим рівнем невротизації пригнічені внутрішньо-особистісними та міжособистісними конфліктами, скуті у своєму виборі. Вони знаходяться під дією примусових сил, що діють у протилежних

напрямах, проте, жодній з яких вони насправді не хочуть слідувати. Саме тому ухвалення рішення в загальноприйнятому сенсі для них недоступно.

Було проведено методику діагностики схильності до конфліктної поведінки К.Томаса. Результати методики можемо переглянути у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3. Відсоткові значення результатів методики діагностики схильності до конфліктної поведінки К.Томаса.

Тип поведінки	Кількість, %
Суперництво	28,9
Компроміс	21,5
Співпраця	15,7
Уникнення	16,4
Пристосування	17,5

В результаті дослідження схильності до конфліктної поведінки було виявлено, що тип поведінки суперництво обирає 28,9% досліджуваних, компроміс обирає 21,5%, співпраця – 15,7%, уникнення – 16,4%, пристосування – 17,5%. За результатами методики було виявлено, що найбільш популярним типом поведінки під час конфлікту серед досліджуваних є суперництво.

3.3 Аналіз результатів діагностики особливостей прояву механізмів психологічного захисту у підлітків у конфліктних ситуаціях.

Для того щоб виявити, які механізми психологічного захисту переважають у підлітків з різними типами поведінки в конфліктних ситуаціях ми наклали отримані результати методики діагностики схильності до конфліктної поведінки К.Томаса на результати методики діагностики типологій психологічних захистів Р. Плутчик. Дані у відсотках можна побачити у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 Відсоткові значення результату методики типологій психологічних захистів Р. Плутчик в залежності від результатів методики діагностики схильностей до конфліктної поведінки К. Томаса.

Тип повед. Мех.захисту	Суперництво, (%)	Компроміс, (%)	Співпраця, (%)	Уникнення, (%)	Пристосування, (%)
Заперечення	13,5	1,2	1,4	6,3	0,4
Витіснення	9,3	0,2	1,1	7,9	0,6
Проекція	5,1	3,4	4,7	1,9	3,2
Регресія	0,1	3,5	2,2	0,3	1,1
Компенсація	0,2	5	1,9	0	0,7
Заміщення	0,3	6	3,9	0	0,7
Інтелектуалізація	0,2	1,1	2,3	0	4,1
Реактивне утворення	0,2	1,1	2,2	0	5,3

Якщо розглядати дані таблиці 3.4, можемо сказати, що у осіб, які у конфліктних ситуаціях мають тип поведінки «суперництво» в більшій мірі виявляються механізми захисту такі як: заперечення – 13,5%, витіснення – 9,3 % та проекція – 5,1%. У досліджуваних з типом поведінки «компроміс» найбільшою мірою спостерігається використання механізму захисту проекція – 3,4% та регресія – 3,5%. Підлітки з типом поведінки у конфлікті «співпраця» найчастіше використовуються такі механізми захисту як проекція – 4,7% та заміщення – 3,9%. Також помітно те, що особи з типом поведінки «уникнення» використовують у більшій мірі захисні механізми заперечення – 6,3% та витіснення – 7,9%. Особи з типом поведінки «пристосування» у конфлікті мають прояв таких механізмів захисту як: проекція- 3,2%, інтелектуалізація – 4,1%, реактивне утворення – 5,3%.

Аналізуючи вище зазначені результати можемо говорити про те, що особам яким притаманне суперництво в поведінці, як прагнення досягти свої інтересів на шкоду іншому характерно у контакті з людьми:

- заперечувати інформацію, яка їх тривожить чи є загрозою їх самоповазі та соціальному престижу серед оточуючих;
- витісняти факти, які змушують особистість сумніватися в самому собі;
- свої власні негативні якості проектувати на інших людей, таким чином виправдовуючи свої власні негативні риси поведінки.

Помітним є те, що досліджувані, які найчастіше у конфлікті прагнуть до компромісу схильні до проекції своїх негативних рис іншим особам, а також задля пониження рівня тривоги шляхом переходу до більш ранньої стадії розвитку лібідо у поведінці, тобто переходить до більш легких та доступних методів розв'язання проблеми.

Підлітки, які у ситуації конфлікту переходять у пошуки альтернативи, яка б задовільнила обидві сторони також схильні до проекції своїх негативних рис іншим особам і розрядки подавлених емоцій, які спрямовуються на об'єкти, що мають менший рівень небезпеки або є більш доступними, аніж ті, що викликали негативні емоції.

В ситуації з особами, у яких відсутнє як прагнення до кооперацій так і тенденція до досягнення власних цілей можна відстежується тенденція до заперечення інформації, яка їх тривожить чи є загрозою їх самоповазі та соціальному престижу серед оточуючих, а також до витіснення фактів, які змушують особистість сумніватися в самому собі.

Досліджувані, які на протигагу суперництву обирають принесення в жертву власних інтересів заради іншого схильні до:

- свої власні негативні якості проектувати на інших людей, таким чином виправдовуючи свої власні негативні риси поведінки;
- присікання хвилювань, викликаних неприємною ситуацією за допомогою логічних установок;

-випередження вираження негативних емоцій, почуттів або дій шляхом перебільшеного розвитку протилежних прагнень.

Накладаючи результати методики В. Бойко на результати методики діагностики типологій психологічних захистів Р. Плутчик ми отримали такі дані у відсотках: (Таблиця 3.5)

Таблиця 3.5. Відсоткові значення результатів методики діагностики психологічних захистів Р.Плутчик у підлітків з різними рівнями невротизації.

Рівень невротиз. / Зах.механізми	Високий рівень, (%)	Низький рівень, (%)
Заперечення	35,7	14,3
Витіснення	38	16,6
Проекція	30,9	19,4
Регресія	19,4	30,9
Компенсація	16,6	33,3
Заміщення	21,4	28,6
Інтелектуалізація	14,3	35,7
Реактивне утворення	14,3	33,3

Порівняльний аналіз психологічних механізмів старшокласників з різними рівнями невротизації виявив те, що особи з високим рівнем невротизації найчастіше використовують такі механізми захисту як заперечення – 35,7%, витіснення – 38%, проекція – 30,9%. А у підлітків з низьким рівнем невротизації переважають такі механізми захисту як інтелектуалізація – 35,7% , реактивне утворення – 33,3%, компенсація – 33,3%. Варто відмітити, що підлітки з високим рівнем невротизації перевищують своїх ровесників і за захисними механізмами «заперечення», «витіснення» і «проекція».

Тобто, ми можемо стверджувати, що підлітки, які мають виражену емоційну збудливість (в результаті чого з'являються негативні переживання, безініціативність, труднощі в спілкуванні, соціальну боязкість і залежність) схильні ігнорувати (заперечувати) очевидні факти, захищаючи психіку від травм, відмовлятися від неприємної інформації; усувати із свідомості неприємні переживання, забувати те, що заподіює психологічний дискомфорт; приписувати свої почуття, думки, бажання і потреби оточуючим людям, знімати з себе відповідальність за власні риси характеру та бажання, які здаються неприйнятними.

Порівняльний аналіз психологічних механізмів юнаків та юнок з різними рівнями невротизації виявив такі статистично значущі відмінності: «заперечення» ($\chi^2=6,85$; $p\leq 0,01$), «витіснення» ($\chi^2=4,02$; $p\leq 0,05$) і «проекція» ($\chi^2=8,675$; $p\leq 0,01$).

Аналізуючи результати отримані з проведених методик можемо зробити такі висновки: серед досліджуваних було виявлено, що найчастіше в ситуації конфлікту домінують такі типи поведінки як «суперництво» та «компроміс»; у учнів з типом поведінки «суперництво» у конфлікті найбільше виявляється тенденція до використання таких механізмів психологічного захисту як заперечення, витіснення та проекція; також було встановлено, що серед досліджуваних переважає кількість осіб з низьким рівнем невротизації; в результаті аналізу отриманих даних було встановлено, що особи з високим рівнем невротизації використовують найчастіше такі механізми психологічного захисту як заперечення, витіснення та проекція.

3.4 Програма соціально-психологічного тренінгу ефективних стратегій подолання міжособистісних конфліктів у старшокласників.

Психокорекція проявів внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів в осіб юнацького віку є актуальним напрямком науково-практичних досліджень у галузі педагогічної та вікової психології. Проте проведений нами

теоретичний аналіз проблеми психокорекції стратегій конфліктів у осіб юнацького віку засвідчив, що увага фахівців-психологів переважно зосереджується навколо виявлення природи таких конфліктів, та бракує інформації щодо засобів її ефективної психокорекції в юнацькому віці. Сьогодні в практичній психології накопичено чимало матеріалу щодо використання психокорекційних методів та методик з метою досягнення більш високого рівня психологічної зрілості особистості юнацького віку, але ще недостатньо спеціалізованих програм, які брали б до уваги особливості психокорекції конфліктів, що пов'язані з кризою ідентичності юнаків та юнок. Усвідомлення актуальності проблеми та її недостатня розробленість спонукали нас до пошуку оптимальних шляхів, засобів та прийомів психокорекції стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях в осіб юнацького віку.

При розробці психокорекційної програми ми дотримувалися наступних принципів: принципу врахування провідної діяльності особистості, принципу її відповідності віковим особливостям, принципу єдності діагностики та корекції, принципу нормативності розвитку, принципу системного підходу до проблеми розвитку психіки та ін.

У ході проведення тренінгу потрібно дотримуватися наступних принципів групової роботи:

1. Принцип довільності – члени групи довільно, без примусу стають учасниками тренінгу і через це беруть на себе певні забор'язання.
2. Принцип «тут і тепер». Спілкування в тренінгу має будуватися навколо актуальних для групи проблем, а не уявних образів, тезисів, подій, що траплялися з відсутніми людьми тощо.
3. Принцип персоніфікації висловлювань. Кожний учасник повинен висловлюватися від власного імені, відмовитися від безособових мовленнєвих форм, які приховують власну позицію.
4. Принцип активності в тренінгу – основна норма поведінки в тренінгу, постійне залучення кожного з учасників у групову взаємодію, обговорення. В

ході тренінгу учасники перебувають у таких умовах, за яких у безпечній та довірливій атмосфері мають можливість переосмислити типові для них способи поведінки та набути необхідних навичок ефективної взаємодії.

5. Принцип рівності в спілкуванні. Учасники тренінгу мають рівні права і обов'язки, займають спочатку рівні психологічні позиції. Прийомом, що дозволяє полегшити перехід на такий рівень спілкування, є форма спілкування на «ти» між учасниками групи, що психологічно прирівнює усіх членів групи.

Прийняття членами групи зазначених принципів створює особливу довірливу психологічну атмосферу співпраці.

Програму соціально-психологічного тренінгу ефективних стратегій подолання міжособистісних та внутрішньоособистісних конфліктів в осіб юнацького віку можна переглянути у додатку D.

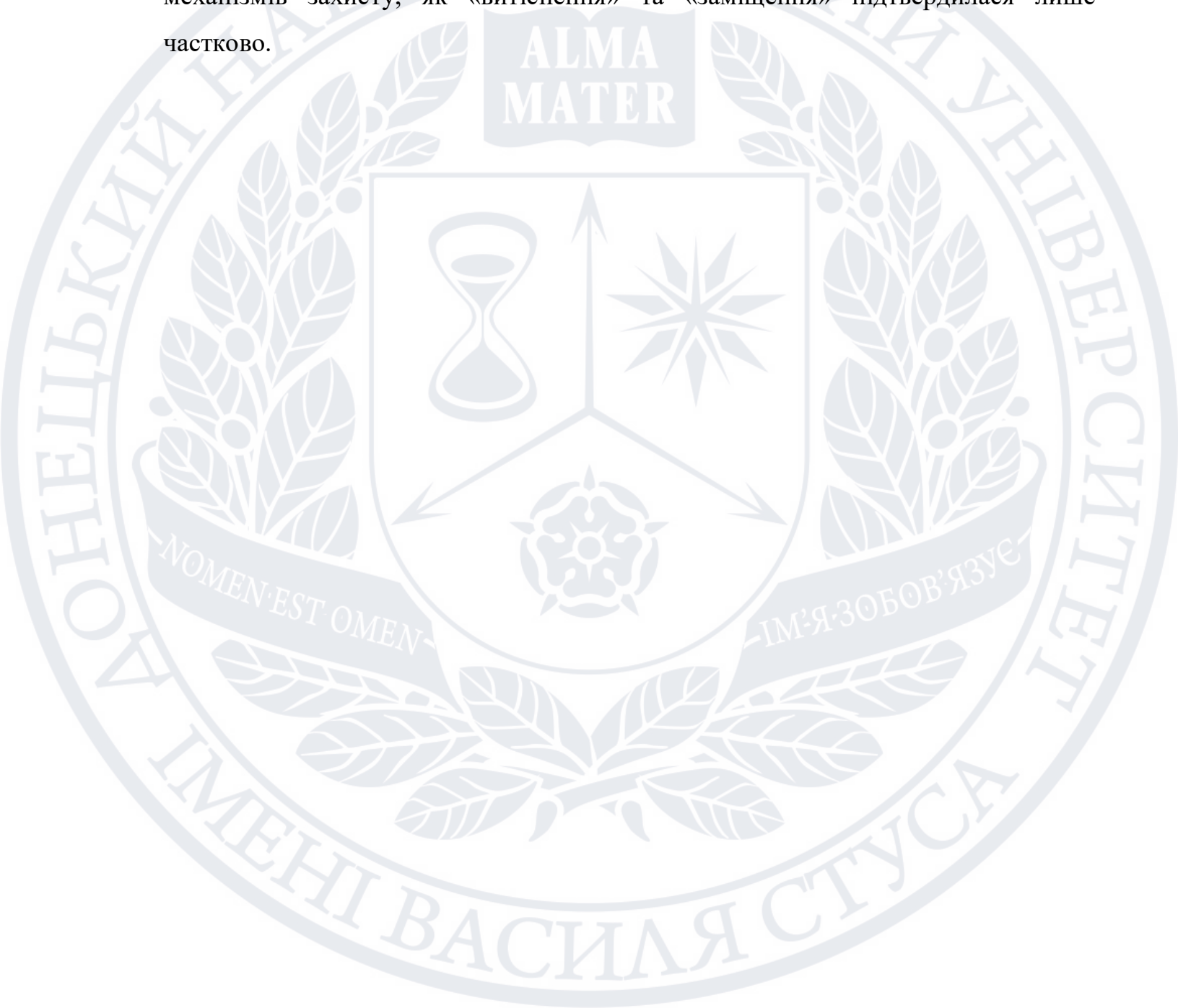
Висновок до розділу 3

В ході дослідження було сформовано вибірку, яка складалася з 42 осіб. Наступним етапом було реалізація програми дослідження, збір фактичних даних за кожною із проведених методик, обробка результатів та їх інтерпретація.

Аналізуючи результати дослідження можемо зробити такі висновки: найчастіше підлітки використовують такі механізми психологічного захисту як проєкція, заперечення та витіснення; підлітків з високим рівнем невротизації менше, ніж з низьким; найбільш популярним типом поведінки під час конфлікту серед досліджуваних є суперництво та компроміс; підлітки з типом поведінки «суперництво» в більшій мірі виявляються механізми захисту такі як: заперечення, витіснення та проєкція; особи з високим рівнем невротизації найчастіше використовують такі механізми захисту як заперечення, витіснення, проєкція; підлітки з низьким рівнем невротизації переважають такі механізми захисту як інтелектуалізація, реактивне утворення, компенсація.

А також спостерігаючи за результатами проведених методик можна стверджувати, що в даній вибірці особи, які мають високий рівень невротизації

та які обирають тип поведінки «суперництво» у конфлікті частіше за інших використовують такі механізми психологічного захисту як: заперечення, витіснення та проєкція. Таким чином гіпотеза, що того, що у підлітків з високим рівнем схильності до конфліктної поведінки переважає використання таких механізмів захисту, як «витіснення» та «заміщення» підтвердилася лише частково.

ВИСНОВКИ

Функцію «психологічного захисту» в більшості літературних джерел описано як ряд особливих засобів і прийомів, які використовує особистість під час нападок на Его для того, щоб знизити рівень неприємних переживань. Отже психологічний захист має допомогти суб'єктові зберегти душевну рівновагу.

Основне завдання психологічного захисту – у «витісненні» негативної психоенергії, яка обтяжує емоційний стан і душевні переживання людини.

Механізми психологічного захисту забезпечують зниження потенціалу емоційного напруження, яке може спричинити психічну травму. Виникає новий порядок емоційних переживань.

Психологічний захист часто сприяє тому, що суб'єкт спотворює інформацію задля збереження в собі відчуття послідовності та логічності своєї поведінки, а також позитивної оцінки оточення. Загальними наслідками такого психологічного захисту є упередженість в оцінках, ігнорування нового досвіду, патологічне бажання нав'язати свою думку. Але попри всі ці відхилення від істини, людина переконана у своїй об'єктивності й неупередженості.

Найчастіше різновидами психологічного захисту вважають: заперечення, придушення, раціоналізацію, витіснення, проекцію, деперсоналізацію, відчуження, ідентифікацію, компенсацію, сублімацію, катарсис і регресію.

Складність підліткового періоду та юнацтва підвищує тло внутрішньоособистісної конфліктності та стимулює до повсякчасного застосування різноманітних механізмів психологічного захисту старшокласниками.

Важливу роль у юнацькому віці відіграють міжособистісні конфлікти, оскільки в даному віці вони є одним із засобів самоствердження особистості

В разі виникнення комунікативних проблем в підлітка на цьому етапі соціалізації є можливим використання психологічного захисту. Тому, можна стверджувати про те, що потреби в соціалізації підлітка, які зазнають невдач в

якісній їх реалізації спричиняють запуск механізмів психологічного захисту, які одночасно оберігають від надмірної напруги та непоправних зривів психіки, а з іншого знижують якість комунікативної складової розвитку молодшої людини та її соціалізації.

З метою проведення емпіричного дослідження був підібраний відповідний контингент респондентів, розроблена програма, підбрано банк методик, релевантних меті дослідження.

Робота проводилася у декілька етапів. На теоретичному етапі було здійснено аналіз підходів до визначення таких понять як: механізм психологічного захисту, конфлікт, невротизація. На другому етапі було сформовано вибірку. На емпіричному етапі було проведено дослідження та здійснена первинна обробка даних. На четвертому етапі здійснено вторинну обробку та проінтерпретовано результати. На завершальному етапі було здійснено завершальне оформлення роботи, створено презентацію та її публічний захист.

Нами було проведено методику діагностики схильності до конфліктної поведінки К.Томаса (Додаток А), методику діагностики типологій психологічних захистів (Р. Плутчик в адаптації Л. Вассермана, О.Єришева, О.Клубової і ін.) (Додаток В), «Діагностика рівня особистісної невротизації» В.Бойка (Додаток С).

В результаті проведених методик було з'ясовано, що: найчастіше підлітки використовують такі механізми психологічного захисту як проєкція, заперечення та витіснення; підлітків з високим рівнем невротизації менше, ніж з низьким; стосовно стратегій поведінки в конфлікті, вибірка віддає перевагу суперництву, а найменше значення має стратегія «співпраця», підлітки з типом поведінки «суперництво» в більшій мірі виявляються механізми захисту такі як: заперечення, витіснення та проєкція; особи з високим рівнем невротизації найчастіше використовують такі механізми захисту як заперечення, витіснення, проєкція; підлітки з низьким рівнем невротизації переважають такі механізми захисту як інтелектуалізація, реактивне утворення, компенсація.

Стосовно стратегій поведінки в конфлікті, вибірка віддає перевагу компромісу, а найменше значення має стратегія «конкуренція».

Також було розроблено соціально-психологічний тренінг психокорекції міжособистісних та внутрішньоособистісних конфліктів в юнацькому віці, який можна переглянути у додатках (Додаток Д).

Для перевірки достовірності результатів дослідження було застосовано χ^2 -критерій Пірсона. Значущі кореляційні плеяди встановлено між міжособистісними конфліктами та захисними механізмами: заперечення, витіснення і проекція (інфантильними механізмами захисту), що, на нашу думку, вказує на недостатню зрілість реакцій юнаків та юнок у подоланні життєвих проблем.

Таким чином гіпотеза, що у підлітків з високим рівнем схильності до конфліктної поведінки переважає використання таких механізмів захисту, як «витіснення» та «заміщення» частково підтвердилася.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Перспективами подальшого вивчення можуть стати поглиблений аналіз генези механізмів психічного захисту на різних етапах онтогенезу, створення психодіагностичних та психокорекційних методик із вивчення внутрішньоособистісних конфліктів у періоди вікових криз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамян Н. Д. Конфліктність як вікова характеристика підлітків та юнаків. Психологічні науки: проблеми і здобутки. 2014. Вип. 6. С. 3-18.
2. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПНУ: ред. доктор психол. наук, професор С.Д. Максименко. Київ. 2003.
3. Андрушко Я. С. Психологічні захисти у Я-концепції. Вісник Харківського національного університету №1032. Серія «Психологія». 2012. С.6-9.
4. Антоненко І. Ю. Корекційно-розвиваюча програма щодо формування механізмів психологічного захисту в системі педагогічної взаємодії, Вісник Одеського національного університету, Серія: Психологія, Т.15, Вип. 4, С. 5-13.
5. Барабаш О. Стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях . Підприємництво, господарство і право. Теорії держави і права. 2017. №3. С. 208-112.
6. Березовська Л. І. Юрков О.С. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник. 2016. С. 201.
7. Бех І. Д. Виховання особистості: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. / Навч.-метод. видання. Либідь, 2003. С. 280.
8. Бобро О. В. До проблеми визначення стресостійкості у осіб юнацького віку. Молодий вчений. 2021. № 3(2). С. 189-192.
9. Боришевський, Б.Й. Виховання духовності особистості. Імекс-ЛТД, Кіровоград, С. 104.
10. Бочелюк В. Й. Соціально-психологічні особливості розвитку стресостійкості особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2021. № 1. С. 37-50.
11. Варій М. Й. Загальна психологія : [навчальний посібник] / М. Й. Варій / 2-ге видан., випр. і доп., „Центр учбової літератури”. Київ, С. 968.

12. Варій М.Й. Психологія особистості: навч. посібник / М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2008. С.592.
13. Винославська О. В. Психологія : навчальний посібник. К. : ІНКОС, 2005. – Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska_psihologiya.
14. Вітенко І.С. Основи психології. / І.С. Вітенко, Т.І. Вітенко Вид. друге, перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга, 2008. С.256.
15. Власенко І. А. Проблема внутрішньоособистісного конфлікту в контексті психологічних досліджень особистості, Проблеми сучасної психології, Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, Випуск 21. 2013. С. 46-54.
16. Герасімова Н. Є., До питання внутрішньоособистісного конфлікту в контексті адаптації першокурсників до умов навчання у ВНЗ», [Електронний ресурс], Вісник Черкаського університету, Серія : Педагогічні науки, № 34, 2015, С. 26-33.
17. Гончарук Н.М., Онуфрієва Л.А. Особливості формування психологічних захисних механізмів у ситуаціях спілкування в дітей підліткового віку // Psychological journal – Інститут психології імені Г.С.Костюка, 2018. Вип. 6(16). С. 52-66.
18. Горова О. Профілактика конфліктів у підлітковому середовищі // Психолог. 2006. № 34.32 с.
19. Гошовська О. П. Первинні механізми психологічного захисту та вікова динаміка їх застосування : теоретико- емпіричний ракурс. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології. 2012. С. 112–119. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pzpp_2012_24_6_16.pdf
20. Дучимінська Т. І. Психодіагностика та математичні методи в психології: за освітньо-професійними програмами. Психологія та практична

психологія. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, кафедра практичної та клінічної психології. Луцьк. 2020. 22 с.

21. Каліна Н. Ф., Психотерапія. Академвидав, Київ, 2010. С. 286.
22. Кирпенко Т.М. Вплив механізмів психологічного захисту на міжособистісну взаємодію підлітків // Проблеми сучасної психології - Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України, 2011.Вип.14. С. 343-351.
23. Кирпенко Т.М., Бохонкова Ю.О. Механізми психологічного самозахисту підлітків: монографія // Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. С.176.
24. Коберник Л. О. Проблема конфліктних форм поведінки в юнацькому віці . НПУ ім. М. П. Драгоманова МОН України, Поліграф – Центр, 2009. С. 84 – 85.
25. Коберник Л. О. Конфліктні форми поведінки та способи їх корекції в юнацькому віці. 2008. С. 173 – 177.
26. Конфліктологія : Підручник. За ред. Л. М. Герасіної, М. І. Панова. Харків.: Право. 2002. С. 256.
27. Копець Л. В. Психологія особистості : навч. посіб. Київ. 2007. С. 460.
28. Котлова Л.О. Особливості прояву конфліктних форм поведінки підлітків з вираженими акцентуаціями рис характеру. Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка; гол.ред.Носко М.О., Чернігів, 2012. – С.162 – 166.
29. Кудріна, Т.С. Захисні механізми як засіб соціально-психологічної адаптації», Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Зб. наук. праць, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Київ, Вип. 1. 2003. С. 77 – 82.
30. Кузікова, С. Б., Вікова психокорекція, Главник, Київ,2008. С. 144.
31. Ложкін Г. В. Конфлікт як форма взаємодії . Бібліотека “Школи продажу Деревицького”. Режим доступу : www.dere.com.ua.

32. Ложкін, Г.В., Повякель, Н.І., Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: навчальний посібник, ВД «Професіонал», Київ, 2006. С. 416.
33. Лушин, П. В., Хаос и неопределенность: от страдания – к росту и развитию: Монография / П. В. Лушин, Киев, 2017. С. 144.
34. Лялюк Г.М. Психологічні особливості соціалізації підлітків в умовах родинної депривації. Автореферат дисертації, Івано-Франківськ, 2007.
35. Матійків, І. М., Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник, Педагогічна думка, Київ, 2012. С.112.
36. Матяш-Заяц Л.П. Соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці: Автореф. дис... канд. психол. наук., 2005.С. 21.
37. Медведєв, В. С. Науковий аналіз українських джерел щодо феномена психологічного захисту / Юридична психологія та педагогіка. № 2. 2009. С. 22 – 29. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/urpp_2009_2_4.pdf
38. Михайлишин У. Б. Особливості проявів тривожності неповнолітніх делінквентів. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2013. №13. С.187-197.
39. Москаленко В. В. Конфлікт // Практична психологія та соціальна робота. 2005. № 5. С. 13-15.
40. Омельчинко Я., Кісарчук З. Психологічна допомога дітям з тривожними станами. К. Шкільний світ. 2008. С. 112.
41. Психологія: навчальний посібник: за наук. ред. О. В. Винославської, Київ. 2005. С. 352.
42. Психологія особистості: Словник довідник. Київ: Рута. 2001. С. 20.
43. Скібіцька Л.І. Конфліктологія: Навч.посібник для студентів навч.закладів. Центр учбової літератури. Київ. 2007.С. 384.
44. Степова А. С. Психологічні особливості стресостійкості осіб юнацького віку. Молодий вчений. 2018. № 9(2). С. 314-319.

45. Татяничков А. О. Математичні методи в психології: навчально-методичні рекомендації (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра факультету психології, політології та соціології); кафедра психології НУ «Одеська юридична академія». Одеса. Фенікс. 2021. С. 48.
46. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ. Либідь. 2003. С.376.
47. Титаренко Д. С. Захисні механізми психіки людини [Електронний ресурс] / Д. С. Титаренко // Проблеми екстремальної та кризової психології. Вип. 6. Харків. 2009. Режим доступу : <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive>
48. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. Кривий Ріг. 2014. С.312.
49. Шебанова В. І. Проблематика механізмів психологічного захисту [Електронний ресурс] ,2012. Вип. 37. С.246-249. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_012_2012_37_67.pdf
50. Яцюк М. В. Психологія саморегуляції особистості: Навчальний посібник, КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», Вінниця, 2017. С.95.